

SULYOK LÁSZLÓ

Emlékek tengerében

Interjú dr. Fancsik Jánossal

Dr. Fancsik János nyugalmazott belgyógyászt, reumatológus főorvost, szenvedélyes, többször díjazott fotóst, Nógrád megye és Salgótarján díszpolgárát szűkebb pátriánkon kívül is ismerik. Péccsett szerzett diplomát, feleséggel tért vissza szülővárosába. Itt különböző kórházi osztályokon szerzett gyakorlatot, s lett később megyei kórházigazgató, országgyűlési és önkormányzati képviselő. Könyvei jelentek meg, például *Vallomások a Karancs–Medves vidékéről*, saját színes tájképeivel, vagy a *Rokkantteleptől a Vásártérig* című memoárkötet, melynek mellékletét pedagógus-felesége, Csaba Mária Salgótarjánról készített festményei töltik ki. Negyedik éve özvegyen él Rákóczi úti otthonában, karnyújtásnyira a Vásártértől — ma December 8. tér —, ott, ahol 1956. december 8-án csődöt mondott a józan ész.



Elöljáróban, úgy gondolom, közölni illik, hogy több évtizede ismerjük egymást, s mint szomszédok, tegeződünk. Az évek során gyakran cserélünk véleményt az 1956-os forradalomról és szabadságharcról, benne a salgótarjáni sortűzről. Ezt most a nyilvánosság előtt is megtegyük.

– *Kezdjük személyes vonatkozásokkal. Salgótarjánba ezrével érkeztek családok a XIX. század második felében az Osztrák–Magyar Monarchia területéről, s te egy ilyen családban születél 1932-ben, egy februári napon. Honnan érkeztek a felmenőid?*

– A Felvidékről. Bányásként és gyári munkásként „toborzódtak” ide a déd- és a nagyszüleim idejében. Anyai nagyapám és nagyanyám Túróc megye egy kis hegyi falujából, Felsőturcsekről származott, apai dédszüleim pedig Füleik mellől, GömörSID községből. A szüleim alig voltak húsz-

évesek az esküvőjük idején. A Rókkanttelepen laktunk, emeletes családi házban, itt születtem. Szüleim esténként együtt énekelgettek, meséltek. Apám sokszor hangosan felolvasta a családnak az újságot, altiszt volt a városházán, onnan hozta, és édesanyámmal megbeszélték a nagyvilág híreit. Különösen szívesen emlékszem vissza a vasárnapi ebédekre, amikor az udvarban megterített kis, kerek kerti asztalnál ebédeltünk. A bátyám sajnos fiatalon halt meg, súlyos betegségben, frissen végzett orvos korában.

– *Ezért választottad te is az orvosi hivatást?*

– Akkor már én is orvostanhallgató voltam, elsőéves. Ebben természetesen a bátyám példájának meg a szüleim tanácsának nagy szerepe volt. Jó tanuló voltam általában. Tudatosult bennem, hogy a becsületes tanulás nemcsak egyéni ambícióm kielégítését jelenti, hanem felelősségvállalást is jelent, s ezzel tartozom az értünk annyi áldozatot hozó szüleimnek és leendő családomnak.

– *A Mecsek alján jártál orvosgyetemre, nagyon messzire innen. Miért nem a jóval közéletibbi Budapestet választottad?*

– Oda adtam be a jelentkezésemet, de az akkori rendszer úgy működött, hogy valami oknál fogva Pécsre kaptam behívót. Szép, történelmi múlttal rendelkező város, a miénkhez hasonló hegyvidéki környezetben. Nagyon megszerettem Pécsset. Öt év tanulás után mégis visszatértem szülővárosomba, már szigorló évemben, mert megígérték, hogy állást kapok az akkor szerveződő II-es belosztályon, a néhány éve megyei kórházzá előlépett bányakórházban. De azért 1955 decemberében pár napra még visszatértem Pécsre, hogy oltár elé vezessem a menyasszonyomat a székesegyház Corpus Christi kápolnájában.

– *1950 júniusában érettségiztél abban a középiskolában, mint amelyikbe Ravasz István is járt, az 1956. december 8-ai sortűzben meggyilkolt költőigéret.*

– Csak amikor Ravasz István végzett, 1956-ban, akkor már Madách Imre nevét viselte a gimnázium. Amiben az emlékezetes nekem az, hogy ezt a névadást még a mi osztályunk kezdeményezte. Szerintem jobb névadót nem is ajánlhattunk volna, hisz Madách világirodalmi értékű dráma-költő és Nógrád megye szülötte.

– *Beszélgésünkben Ravasz Istvánra és a sortűzre emlékezünk. Tudom, hogy az ötvenes évek elején abban a bérházban laktál, amelyikben a Ravasz család is.*

– Igen, a 36-os háztömbben laktunk, ahol most beszélgetünk, és ahol te is laksz, a város fő utcáján, a Rákóczi úton, félig-meddig szemben a megyei rendőr-főkapitánysággal, az egykori Vásártér mellett. Édesanyám

itt vállalt házmesterséget az egyik lakás fejében. A rokkanttelepi családi házunkat ugyanis el kellett adni, mert kellett a pénz a beteg bátyám gyógyítására. Apám városi altisztí keresetéből szinte semmire nem futotta.

– *Gondolom, praktikussági okok miatt számozták meg az épülő házakat, hiszen utcák még nem voltak arrafelé. Honnan jön a 36-os elnevezés?*

– Onnan, hogy három teljesen hasonló kétemeletes házat húztak fel pár méter távolságra egymástól, és mindegyikhez két lépcsőház és 12 lakás tartozott, és háromszor 12, ugye, az 36. Tehát innen az elnevezés. Salgótarján nemrégiben lett megyeszékhely, komoly városfejlesztés kezdődött akkor.

– *Egy 55 négyzetméteres, kétszobás lakásban élt mind a Fancsik, mind a Ravasz család. A három ház közül melyikben voltak ezek a lakások? Pontosítsuk, mert tudjuk, hogy az első éves egyetemista ifjú épp a házuk előtt kapott halálos fejlövést a rendőrség épületéből.*

– Lakásaink a harmadik háztömbben voltak, a centrum felől nézve. A miénk a második lépcsőházban, vagyis a legutolsóban volt, a földszinten, Ravaszkéé pedig a szomszédos lépcsőházban, az első emeleten, és hozzánk hasonlóan bal oldalra esőn. Vele szemben áll a megyei rendőrkapitányság épülete ma is. 1956 után a 36-osnak ehhez a tömbjéhez építették azt a háromemeletes bérházat, amelyik földszintjén most a gyógyszerár van.

– *Az építés évében pedig, 1958-ban a 36-os házait összehéptítették, azaz két lépcsőházzal megnövelték. A helyszín tehát ma már egészen másképpen fest, mint a kezdetekben.*

– Ahogyan a Vásártér is, meg az egész környék. Hozzáteszem, talán te sem tudod, hogy a 36-os eredetileg bányászlakásoknak épült, mégis főleg értelmiségiek laktak benne: orvosok, tanárok, hivatalnokok. Nyilván menet közben változott a koncepció. Ismertem az itt lakókat, mert a mi lakásunk volt a központ. Anyámat, Juliska nénit mindenki imádta a házból. Szívesen jöttek hozzá egy kis tereferére, különösen Ravasz meg Kmetyi néni. Leültek a konyhában egy kis sámlira vagy a hokedlira, netán álldóáltak és tréceltek. Ha édesanyám főzött, mondjuk túrós sztrapacskát pirított szalonnával, a kiszűrődő illat becsalogatta az ország más tájairól ideverbuválódott szomszédokat, akik szívesen megkóstolták a tót-palóc ízeket. Ravasz néni csodálatos asszony volt: közlékeny, aranyos, csinos. Ő volt Matolcsy Margit, a népszerű nótaénekes, akit gyerekkoromban sokszor hallottam a rádióban. Néha énekelgetett, szórakoztatott, mikor összejött a társaság. Ravasz bácsi épp az ellentétje volt: szűk beszédű, zárkózott ember. Földrajzot és történelmet tanított. Ifjabb Dezső, az idő-

sebb fiuk, iskolatársam volt a gimnáziumban, alattam járt valamivel, eléggé szeleburdi gyerek hírében állott. István sokkal fiatalabb volt tőlem meg a bátyjától, őt személyesen nem ismertem. Az édesanyjától tudtuk, hogy szorgalmas, jól tanuló fiú. Hozzá csak akkor kerültem közelebb, amikor megjelent a verseskötete, amikor már régen nem élt.

– *Milyenek találtad a tinédzser fiatalember verseit?*

– Rám nagy hatással volt a verseskötete. 1999-ben jelent meg, *Levél* a címe. Az egyik 56-os barátomtól, Deme Attilától kaptam. Ő meg a Madách gimnázium igazgatójától, Kovács Tibortól kapott több példányt, hogy adjon belőle az ismerőseinek, akiket érdekelhet. Engem lenyűgöztek Ravasz István versei. Ez a 18 éves fiú költészetet hagyott maga után. Csak két 56-tal kapcsolatos versét említeném bizonyítékképpen. Az egyik az *Európa népeihez*, a másik a *Petőfi körön*. Nagyszerűek. Ragyogóan érzékeltetik egy salgótarjáni fiatalember álláspontját a forradalomról és szabadságharcról meg a közvetlenül odavezető időszakról. Nem mehetnek feledésbe ezek az alkotások, gondoltam, valamit kezdeni kell velük. Az ötletemet elmondtam a Madách igazgatójának, aki azt felelte, nyitott kaput döngöttek, már szervezik a versmondó versenyt. Aztán eszembe jutott, hogy emléktáblát is állíthatnánk. Deme Attilával beszéltem először erről. Te benne vagy a Pofoszbán, az egyik vezető tisztségviselő vagy, mondtam neki, itt van ez a konkrét eset, tudjuk, hogy Ravasz Istvánt mikor, hol lőtték le, tudjuk, hogy költő, értékes, szép dolog lenne emléktáblát állítani neki – és a történeteknek – a lakóháza falán, a pinceablak fölött, ahol lapátolta a szenet, miközben a gyilkos golyó eltalálta. Arra gondoltam, hogy kultuszt lehetne építeni a személye köré. Ami aztán meg is történt a Madách gimnázium és a dr. Csongrády Béla közíró vezette Madách-hagyomány Ápoló Egyesület jóvoltából.

– *A gimnázium Ravasz-kultusza 2001-ben kezdődött. Centrális eseménye a szavalóverseny, köré szerveződnek az emlékező és ismeretterjesztő előadások, a sír megkoszorúzása. A következő évben megtörtént az emléktábla-avatás is.*

– Szívből örülök, hogy az ötleteim találkoztak másokéival, és megvalósultak. Öröm az is, hogy az itt lakók közül mindenki szívesen fogadta az emléktáblát, különösen a régiek, akik kisgyerekként ismerték Pistit. És megtörtént az is, amit szintén reméltem, hogy Ravasz István verseiből már hallottunk a december 8-ai városi gyásznapon is.

– *A gyásznaphoz apropóján forgassuk vissza az idő kerekét. 1956 őszén kezdő orvosként a salgótarjáni megyei kórházban dolgozol. Milyenek tartod a pályakezdetet?*

– Csodálatos időszaka volt az életemnek. 1956. szeptember 15-én vettem át a diplomámat a pécsi orvostudományi egyetemen, és ugyanannak a napnak az éjszakáján megszületett az első kislányom. Azon a születészen, ahol akkor átmenetileg dolgoztam. Édesanyámék kaptak egy kétszobás lakást a Vásártéren, a 76-os bérházban – már nem volt szükség a házmesterkedésre –, és ideadták nekünk az egyik szobát. 57 elején aztán váratlanul megüresedett egy háromszoba-hallos orvoslakás, megkaptam a saját nevemre, és jöttek velünk a szüleim is. Még nagyobb igyekezettel vettem bele magam a munkába. Közben politizáltunk, mert a közélet egyre inkább aktivizálódott. Nagy port kavaró írások jelentek meg az Irodalmi Újságban, jöttek a hírek az újra engedélyezett Petőfi Kör rendezvényeiről. Rengeteget olvastunk, sokat beszélgettünk. Október 23-ától jöttek az egymásnak sokszor ellentmondó hírek a pesti zavargásokról. Budapest utcáin vér folyt, Salgótarjánban nyugalom. Egy pofon el nem csatant. Köszönhető ez többek között az említett Deme Attilának, aki a megyei építőipari vállalat nemzetőrségének volt a parancsnoka. A város területén járőröztek, együtt a katonákkal, vigyáztak a köztulajdonra, az emberek nyugalomára. A vörös csillagokat, a szovjet katonai emlékművet persze Salgótarjánban is ledöntötték, de nem üldözték a Rákosi-rendszer prominenseit, bár azok egy része, félelemből, a szomszédos Csehszlovákiába menekült. A gyárakban, az üzemekben, a hivatalokban ugyanúgy megalakultak a munkástanácsok, mint az ország bármely területén. A munkástanácsok nagyon erősek voltak. Még azután is, hogy november 4-én a szovjet csapatok lerohanták Magyarországot. A gyárakban és a bányákban sztrájkoltak, vitatkoztak, ment a politikai kötelhúzás. Így érkezett el december 8-a. Ekkor már a kettes belgyógyászati osztályon dolgoztam, ahogy jövetelemtkor megígérték.

– *December 8-a tragikus dátum Salgótarján történetében. Hogyan rögzült beléd ez a sötét nap?*

– Szombat volt, és délelőtt úgy 11–12 óra között Telmányi főorvos úrral viziteltünk, amikor fegyverropogást hallottunk. Úgy hallottuk, hogy a kórházzal szembeni hegy felől, a téli erdőből, a Kálváriáról jönnek a lövések, onnan, ahol most az országzászló van. Megálltunk és tanakodtunk, mi lehet ez. Még én mondtam a többieknek, biztosan a pufajkások, kimentek őzet vagy nyulat löni, esetleg kutyára vagy más állatra lönek, félrészezen duhajkodnak. De ez egy kicsit több volt annál. Jó hosszú sorozatok hangzottak. Vagy két sorozat. Aztán napirendre tértünk a dolog fölé, és viziteltünk tovább. Néhány perc múlva a vasajtó csapódása hallat-

szott, az udvari bejárat felől sikongások, kiabálások. Kiszaladtunk. Teherautók, lovasszekerek, mindenféle járművek jelentek meg, lepedőbe, szétszaggatott ruhákba bugyolált, meg ki tudja, mibe csavart véres sérültek sokaságát szedték le, és hordták be az épületbe. Akkor tudtuk meg, hogy a megyetanács előtt sortűz dördült, és onnan hozzák be a sérülteket. A fő udvar pillanatok alatt megtelt hordággal, sebesültekkal, halottakkal. Mi, orvosok mindjárt próbáltuk szortírozni a betegeket, ki halott, ki az, akin segíteni lehet még. Megindult a véradás, az operálás. A legtöbb tennivaló a két sebészre hárult: Daubner Kornélra meg Fábián Zolira. Persze mások is operáltak, Szőke Szabolcs adjunktus, Máté Béla szak- és Halász József segédorvos, meg érkeztek segítségül gyakorlott sebész szakorvosok a balassagyarmati és a pásztói kórházból. Három napig haza se jöttem. Éjjel-nappal készenlétben álltunk, dolgoztunk.

– *Mégis sok volt a halott. Te mennyit láttál a kórház területén?*

– Olyan 30–40 körülit. Az első este feleségem behozta a vacsorát, ő is érdeklődött, és együtt hátramentünk a hátsó udvarba, ahol volt a kórházi garázs, az istálló meg más pincészerű helyiség, ott a fal mellett lettek elhelyezve a behozott halottak, illetve a közben elhalálozottak. Megdöbbenő látvány volt. Ott láttam kiterítve, egymás mellé fektetve kisiskolástársamat, Fényes Sanyit meg a lánytestvérét, a híres prímás, Fényes Misi gyerekeit. Ismerős arcokat kerestem. Megismertem dr. Wágner Jenőné. Hogy Ravasz Pisti ott feküdt-e, arra nem emlékszem. Milyen jó lenne most, ugye, ha fénykép lenne róla! Az egyik orvos, Filarszky lefényképezte a halottakat, hallottuk akkoriban, de a filmet állítólag még aznap elvették tőle a pufajkások, mielőtt előhívhatta volna a negatívot.

– *Salgótarján gyásznapjain megemlékezésein 131 halotról beszélnek...*

– Ezt sose tudtam megérteni, miért ragaszkodik mindenki a 131 halotthoz. Talán azért, mert az 56 utáni napokban, hetekben ez, illetve ehhez hasonló számok terjedtek el a városban. Aztán ránk ülepedett a csend, ez az 56-ot felejtő-felejtető hangulat, a tabugyakorlat, míg végül kevés ember maradt, aki úgy istenigazából vissza tudna emlékezni... Később ott laktam, abban az átépült udvarban, és többször utánagondoltam. De ott tényleg csak annyi halott férhetett el, mint amennyit mondtam... Schiffer Pál és munkatársai a 80-as évek végén már készítették anyagaikat az 56-os filmjéhez, beszélgettek, faggatták az embereket, és a megyei levéltár is beszállt a kutatásba. Akkor még stikában mentek a dolgok. Varga Laci, az igazgató engem keresett meg mint kórházigazgató-helyettest, hogy valahogy, akár fű alatt, hozzájuthatnának-e az akkori forgalmi naplókhoz, műteti jegyző-

könyvekhez. Segítettem. Alaposan átnézték az iratokat, és 46 halottat és 90 sebesültet tudtak azonosítani. Ezeknek a halálos áldozatoknak a neve került ki aztán a mai December 8. tér márványtáblájára, én ezt fogadom el.

– *Schiffer Pálék* *Ledöntött útjelzők című filmjében hangzik el először nyilvánosan a 131-es szám, nagyjából a levéltári eredmény megismerésével egy időben. Újabb nevek azóta sincsenek.*

– Ez elgondolkodtató, ugye: miért nincsenek? Kizártnak tartom, hogy vannak családok, akiknek a rokonságában van még áldozat, hogy félelem vagy bármi ok miatt nem jelentkeztek azóta sem, a Pofosznál vagy bárhol, és ne jelentették volna, ha lenne.

– *Pedig a félelem, a kiszolgáltatottság érzése nagyon is létezett még a rendszerváltás utáni évtizedekben is, főleg az egyszerű családokban, melyek a társadalom gerincét adják. A túlélők persze ekkor már nem is magukat féltették, hanem a hozzátartozóikat, a gyerekeiket és az unokáikat. Őket nem akarták hátrányos helyzetbe, bajba sodorni. Tapasztalták ugyanis az új rendszer bosszantó hibáját, hogy a várt igazságtétel, a bűnösök felelőssége vonása elmaradt, a volt kommunisták bent maradtak a gazdasági batalomban, megvagyonosodtak, és visszaszerezték a politikai hatalmat is; egy időre. A sokat megélt emberek mindebből arra következtettek, hogy demokrácia ide vagy oda, ők továbbra is alul vannak, és jobbra azok kiszolgáltatottjai, akik a régi rendszerből átmentették önmagukat, befolyásukat, kapcsolati tőkéjüket, akik addig is gáncsot vetettek nekik, nyomorították, keserítették az életüket; és tapasztalták, hogy az ehtársak leszármazottaitól sem várhattak sok jót. Számos 56-ossal: munkástanácsi és nemzeti bizottsági tisztségviselővel, nemzetőrrel, pusztán kortánival beszélgettem erről. Többen azt is elmondták, hogy a sortűz halottainak nagyobb részét nem is a kórházba vitték, hanem egyenesen ki a városközponti temetőbe, s a hullaház helyiségei tele voltak.*

– Én erre azt tudom mondani, hogy Salgótarjánban nem az volt a szokás, hogy a halottat mindjárt kivitték a temetőbe. Természetesen lehetett kivétel, ez azonban nagyságrendileg nem befolyásolja az eredményt.

– *Arról viszont ne feledkezzünk meg, hogy rendkívüli helyzet állt elő, ami felül szokta írni a szokásokat. Már az nem mindennapi, hogy magyar lőtt magyarra; mint ahogyan az előzménye sem, hogy a munkásság fellázad úgymond saját hatalma ellen. Az 56-os magyar forradalomban és szabadságharcban a döntő erőt a munkások adták, köztük sok kommunista párttag. Nekik is voltak, illetve lehetnek halottaik, de nem verték nagy dobra, mert egyfelől a bolshevik típusú szocialista rendszer megtisztításáért, megjavításáért vállaltak szerepet, másfelől a történetek láttán tisztában voltak a következményekkel. Aztán közel volt a második világháború, a szovjet*

front, a Don-kanyar borzalma, ami után sok katona arcába vágta a hivatalosság, minnek ment oda, mintha válaszára lett volna. A kilincselő özvegyek és édesanyák is megkapták ezt. Tehát jobb volt hallgatni. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az elhallgatás évtizedei alatt a családnak magva szakadt, és nem volt már, aki jelentsen.

– Ezek lehetőségként felmerülhetnek, de ilyen nagyon kevés lehetett. Nekem eszembe jut egy kommunista család, jóllehet nem példa az elhangzottakra. Szabó Gyula fiatal tűzhelygyári mérnök volt, gyerekkori jó barátom. Egy telepen laktunk, a Rökkanton. Gyuszi apja 45 előtti kommunista volt, családja kifejezetten kommunista. Gyuszi, ahogy mesélték, ott állt a sor elején, és akár az első halott is lehetett. Utána az ismerősök között egy darabig folyt a találgatás, na most Szabóék mit szólnak a kommunista rendszerhez, mikor a fiukat épp a pufajkások lőtték le. A választ azonban nem tudom, mert az elköltözésünk után már nem találkoztam velük, nem tudom, hogyan dolgozták fel a történeteket. És azt sem tudom, hogy Gyuszi milyen érzelmű volt, teljesen azonosult-e 56-tal, vagy csak a helyzet hozta úgy, hogy elment a tüntetésre.

– *Hallgatlak, és eszembe jut, te már kezdő orvosként beleestél az élet sűrűjébe.*

– Ez igaz. Rendkívül megpróbáló és végtelenül fárasztó volt a sortűzzel kezdődött néhány nap. Ugyanakkor csodálatos érzés volt látni azt az óriási összefogást. Nemcsak Salgótarjánban és környékén, hanem az egész megyében. Tódultak a véradásra az emberek.

– *Ebből a páriát ritkító szolidaritásból csak a pufajkások és a vérontást – akár ráutalóan is – elrendelő maradtak ki. Sőt sunyi hazudozásba fogtak, és bosszút álltak a függetlenségre, szabadságra éhezőkön. Újságcikkek, rölapok, bírósági tanúvallomások szólnak erről. Te személyesen találkoztál ilyen félrevezetéssel?*

– Valóban, a mosakodás rögtön megkezdődött. Miklós Frici, a Madách gimnáziumban osztálytársam volt, a szűkebb baráti csoportomba tartozott, mindjárt másnap bejött a kórházba, beöltözve pufajkába. Megkérdeztem tőle, hogy csinálhattátok ezt. Felháborodott: Ne beszélj már, te is felúsz a süket dumának; hát ők támadtak meg bennünket, süsd meg! Ugyan már, mivel támadtak meg benneteket, mikor fegyver nem volt a tömegben; Szabó Gyuszi támadott meg vagy a Fényes Misi gyerekei? Nem olyan harcias emberek voltak ezek. Azt ti nem tudjátok, gurult dühbe Frici. Golyószóróval lőttek szemből, onnan meg onnan, és mutogatott kifelé, az iskola meg a vele szomszédos családi ház padlása felé. Végül azt mondtam neki: Fricikém, mesélhettek, amit akartok, az élet majd bebizonyítja; most egyelőre, valószínű, nektek lesz igazatok, de hosszú távon nem biztos.

Fancsik főorvos szavai látnokinak bizonyultak.